

Câteva remarci despre construcția păcii durabile astăzi*

Wilhelm Dancă

Membru corespondent al Academiei Române

„*Si vis pacem para bellum!*” („*Dacă vrei pacea, pregătește războiul!*”), spuneau latinii. În paginile care urmează voi încerca să schimb filosofia acestui proverb, susținând că „*si vis pacem para pacem!*” („*dacă vrei pacea, pregătește pacea!*”). Nu este ușor, pentru că lumea, din păcate, nu învață mai nimic din tragediile războaielor și cheltuie enorm pentru înarmare, așa cum se întâmplă și în zilele noastre. Majoritatea guvernanților de ieri și de astăzi nu cred în metafizica păcii. Biblia spune că, în mod obișnuit, „la începutul anului, regii ies la război” (cf. *1 Cronici* 20, 1). Și războiul din Ucraina a început potrivit constatărilor biblice, adică primăvara (24 februarie 2022). Așadar conflictele dintre oameni au rădăcini în natura umană, la fel și războaiele. De aceea, ar fi utopic să credem că ele ar putea fi eliminate complet, însă se pot reduce factorii și circumstanțele care duc la izbucnirea lor.

Intervenția mea are două părți. Mai întâi prezint motivele pentru care tema păcii este actuală și apoi voi explica de ce este inactuală. În partea a doua prezint, pe scurt, șapte trepte care pot să-i conducă pe contemporanii noștri la templul păcii. Este vorba despre câteva trăsături ale omului păcii care, dacă vor fi incluse în programele de formare a noilor generații, pot conduce la o pace durabilă.

Pacea, temă actuală

Între 8 decembrie 1967, când Papa Paul al VI-lea a fixat Ziua Mondială pentru Pace la 1 ianuarie în fiecare an¹, și până la sfârșitul lui decembrie

1989, europenii au participat într-o formă sau alta la Războiul rece (S.U.A. versus U.R.S.S.). Suferințele umane, limitările libertății religioase și tensiunile politice au fost destul de dure. În ciuda aceluia climat social european nu doar „rece”, ci înghețat, Paul al VI-lea și Ioan Paul al II-lea au continuat să trimită *Mesaje de pace* în fiecare an. Paul al VI-lea afirma, printre altele, că „promovarea drepturilor omului este drumul păcii” sau că „fiecare om este fratele meu”. Ioan Paul al II-lea susținea că „adevărul este forța păcii” sau că „libertatea este barometrul păcii”. Aceste gânduri și idei antropologice fac parte din ceea ce noi numim „metafizica păcii”. Ele au avut un efect pozitiv, căci au contribuit într-o formă sau alta la sfârșitul Războiului rece.

Între timp au apărut alte conflicte internaționale, unele mai mici, altele mai mari. Potrivit concluziilor Centrului de Cercetare a Conflictelor la nivel mondial din Uppsala, la sfârșitul anului 2022 erau 180 de conflicte în desfășurare². Termenul conflict desemnează nu doar contextul în care se confruntă două popoare sau state, ci confruntările militare care se deosebesc în ceea ce privește intensitatea lor și în care sunt implicate guvernele unor țări, organizații criminale, grupări înarmate și populația civilă. Există trei feluri de conflicte. Mai întâi cele care se numesc *State-based armed conflict*, conflicte în care sunt implicate două state sau un stat și o anumită organizație militarizată, de exemplu fosta organizație Wagner. Apoi sunt *non-State conflict*, conflicte între

*Alocuțiune susținută la cea de a XX-a ediție a Seminarului academic internațional „*Penser l'Europe*”, cu tema „*A gândi Europa – a gândi lumea*”. (28–29 septembrie, Aula Academiei Române)

organizațiile și grupările locale înarmate. În fine, *one-sided violence*, conflicte generate de un stat sau o organizație armată care se confruntă cu populația civilă. În 2022 Uppsala Conflict Data Program a înregistrat 80 de conflicte din prima categorie, din a doua 60, iar din a treia 40. În Europa avem două conflicte din prima categorie, adică o confruntare militară între Azerbaidjan și Republica separatistă Nagorno-Karabakh și alta între Ucraina și Rusia. Ura naște ură, războiul naște război. Nu putem elimina războaiele, dar putem reduce cauzele lor.

Orice om rațional va sta de partea păcii. De exemplu, Sfântul Augustin spune că „*pax est tranquillitas ordinis*”³. Asta înseamnă că pacea este acea stare de lucruri „în care nu există nicio contradicție, nu există niciun fel de rezistență și nu există dușmani”⁴. Pacea este totuna cu desăvârșirea, de aceea pacificatorii sunt acei oameni care țin sub controlul rațiunii toate tendințele sufletului lor⁵. Iar Toma de Aquino, preluându-l pe Aristotel, afirmă că toate lucrurile din univers tind să fie în pace cu ele însele și să fie unite cu ele însele. Însă omul este ființa care dorește cel mai mult pacea, căci este condiția pentru a fi fericit. Sfântul Toma afirmă că pacea având sensul de „*tranquillitas ordinis*” se actualizează la trei niveluri, în relația cu sine însuși, în relația cu Dumnezeu și în relație cu aproapele. De aceea, vorbim despre trei feluri de pace: pacea interioară, pacea cu aproapele și pacea cu Dumnezeu⁶. În zilele noastre se vorbește mai mult despre pacea internațională, adică pacea între popoare, și pacea socială, sau pacea între clasele sociale și indivizii unei țări.

În catehezele sale, vorbind despre război ca distrugere a păcii internaționale, Papa Francisc spune că orice conflict militar între diferite țări este o înfrângere a umanității oamenilor, pentru că oamenii îșiucid frații lor fără să-i fi văzut vreodată. Războiul este un loc al morții unde tații și mamele își înmormântează fiii, unde cei puternici îiucid pe cei săraci. Războiul este irațional, este o nebunie care nu se poate justifica, deoarece distruge prezentul și viitorul unei societăți.

Să reținem că pentru creștini războiul este un act barbar, animalic, respingător, sacrileg, pentru

că nu ține cont de sacralitatea vieții umane care are prioritate față de orice strategie. Războiul este un coșmar, un vis urât, în care popoarele în loc să se unească seucid unele pe altele.

Însă pacea este viață plină de sens care îi dă omului sentimentul împlinirii. Pacea este speranță. Pacea este ca o floare plâpândă care caută să înmugurească printre pietrele violenței (Charles Péguy, 1873–1914). Învățătura creștină susține că pacea înseamnă respectarea demnității oricărei ființe umane, indiferent care este istoria ei de viață. Pacea se sprijină pe respectarea dreptății și a binelui comun, a creației ca dar divin, a patrimoniului de moralitate primit de la generațiile precedente. Pacea este rodul unui proiect politic îndrăzneț care se întemeiază pe responsabilitatea reciprocă și pe relațiile de dependență existențială dintre ființele umane. Pacea este un dar care, dacă este primit, conduce la convertirea inimii de unde începe totul.

Pacea, temă inactuală

Înainte de toate se pare că pacea nu este actuală. De ce? Pentru că asistăm sau, probabil, participăm la o puternică degradare a legăturii dintre cuvânt și realitate.

„Rem tene, verba sequuntur”, afirma Cato cel Bătrân (234 î.Chr.–149 î.Chr.), adică „stăpânește lucrul (faptul) și cuvintele vor veni de la sine”. În termeni evanghelici s-ar putea spune folosind cuvintele din Matei 10, 19: „Nu vă îngrijorați cum sau ce veți vorbi, căci vi se va da în ceasul acela ce să vorbiți”, sau Matei 5, 37: „Cuvântul vostru să fie: da, da; nu, nu! Ceea ce este în plus față de acestea este de la Cel Rău”.

Absența sau fragilitatea legăturii dintre lucruri și cuvinte, deficitul de amintire a realității în raport cu care cuvântul este semn sau simbol este una dintre trăsăturile fundamentale ale lumii în care trăim. Cuvântul parcurge drumul nenorocit al autonomiei sale și riscă să-și piardă destinul propriu, pentru că a devenit o vocabulă instrumentală, în special în rețelele de comunicare socială (Ivan Dionigi, latinist, n. 1948). Cuvântul redus la rolul de slogan, propagandă sau simplu instrument de comunicare ucide cuvântul care ține legătura cu adevărul

lucrurilor. Simone Weil (1909–1943) atrăgea atenția înainte de Al Doilea Război Mondial că riscăm să începem un nou război troian căci scriem cu litere mari cuvinte lipsite de semnificație. Având dorința de a descoperi ceva care să le corespundă, oamenii le vor repeta încontinuu, însă le vor păta cu sânge, suferință, moarte și lacrimi. Cuvintele cărora nu le corespunde nimic ucid oameni. Cuvintele care au sens zidesc punți, dau viață. Farul deontologic al comunicatorului din zilele noastre ar trebui să fie clarificarea conceptelor, refacerea legăturii dintre realitate și cuvinte, discreditarea cuvintelor goale. În acest context vestitorii păcii sunt linșați mediatic, iar drumul păcii propus de profetul Isaia se reduce la străduța din fața propriei case.

Apoi pacea nu este o temă actuală din cauza dispariției sau reducerii dimensiunii eschatologice a istoriei. De exemplu, pacea întrevăzută de profetul Isaia este o caracteristică a timpurilor de pe urmă ale istoriei, este chiar sensul istoriei universale. Trebuie să subliniem că pentru a vedea pacea la acest nivel e nevoie de credință. Profetul spune că în acele zile popoare multe vor veni pe muntele Domnului, acolo vor învăța să umble pe căile Lui și, de aceea, își „vor schimba săbiile lor în fiare de plug și sulitele lor în seceri. Niciun neam nu va mai ridica sabia împotriva altui neam și nu vor mai învăța războiul” (Isaia 2, 4). Unii dintre istoricii experți în strategii militare din zilele noastre consideră că aici avem de-a face cu o adevărată utopie. Și totuși, nu putem vedea pacea dacă nu suntem capabili să ne distanțăm de evenimente și dacă nu încercăm să le depășim ieșind din dependența de faptul în sine sau de evenimentul pur. Drumul lui Isaia trebuie parcurs constant, cu imaginație, creativitate, fără să cedăm în fața „fascicolului de întuneric” (Giorgio Agamben, n. 1942) pe care îl emană conflictele din jurul nostru.

În fine, un alt element care face ca arhitectura păcii să fie dificilă este caracterul „războinic” al culturii din zilele noastre. Dacă vrem să ajungem la convingerea că alternativa licită la război este dezarmarea generală, ar trebui să începem cu dezarmarea culturală (Raimundo Panikkar,

1918–2010). Deși în doze mici, cultura războiului este prezentă în educația sau în formarea tinerelor generații. De exemplu, spiritul competițional, promovarea individualistă, succesul personal cu orice preț se găsesc în școlile noastre de toate gradele. Dacă vrem să ajungem la dezarmare generală, să începem cu dezarmarea culturii războiului din școli și din viața publică.

Acum să ne imaginăm că pacea este ca un fel de templu. Dacă vrem să intrăm în interior, trebuie să urcăm câteva trepte. Iată-le!

Împăcarea cu sine

Prima treaptă este inima reconciliată a oamenilor. Martin Buber (1878–1965) spune că „dacă omul a găsit pacea în sine însuși, poate să înceapă să o caute în lumea întreagă”⁷. Însă atrage atenția că arhitectura păcii „începe de la tine însuși, dar nu se termină cu tine însuși; ia-te ca punct de plecare, dar nu ca scop; cunoaște-te, dar nu te preocupă de tine”⁸.

Împăcarea cu sine înseamnă acceptarea propriilor limite, spiritul de umilință și bun simț în relațiile cu noi înșine. Se pornește de la pacea interioară și apoi se exportă în relațiile din familie, din societate și în cele dintre state. În termeni spirituali, pacea începe cu schimbarea direcției de mers a vieții interioare, în sensul că se trece de la indiferență la atenție și grijă față de aproapele. Însă nu se poate întâmpla așa ceva dacă suntem intransigenți cu noi înșine, lipsiți de încredere în noi înșine, nerăbdători, descurajați sau mânioși pe noi înșine din cauza neputinței și fragilității proprii. Sfântul Francisc de Sales (1567–1622) spune să nu cedăm în fața sentimentelor de mânie care ar putea fi cauzate de căderile noastre, pentru că acestea vin de la Cel Rău, și să avem puțină înțelegere față de noi înșine pentru ca apoi să o manifestăm față de cei din familie și față de vecini. Reconcilierea cu sine este o chemare la care trebuie să răspundem în fiecare zi, pentru că ceea ce ne separă pe noi de noi înșine este neîncrederea, frica de noi înșine sau orgoliul, ori promovarea sinelui cu orice preț. Să dăruim zidurile neîncrederii și ale orgoliului și vom trăi în pace cu noi înșine.

Nonviolența interioară

A doua treaptă se numește non-violența interioară. Mahatma Gandhi (1869–1948) face deosebire între mai multe feluri de nonviolență⁹. Vorbește despre nonviolența celor slabi, săraci, lipsiți de ocrotire și nonviolența celor puternici. La nivelul vieții interioare nonviolența celor puternici înseamnă să avem puterea de a ne ruga pentru asasinul care vrea să ne ia viața. De asemenea, în acele clipe cumplite ale încercării, nonviolența celor puternici înseamnă a fi conștient de prezența vie a lui Dumnezeu în inimă. Gandhi spune apoi că doar moartea revelează dacă nonviolența este o trăsătură a vieții noastre interioare. În cazul lui s-a întâmplat să moară asasinat (30 ianuarie 1948) și atunci s-a rugat pentru asasinul său. Însă, dacă nimeni nu poate spune că are în interiorul vieții sale nonviolența celor puternici, atunci măcar în exterior putem să manifestăm simpatia față de nonviolență, putem să devenim prieteni ai nonviolenței. În anumite cazuri putem recurge la violență pentru a ne apăra sau pentru a-i ocroti pe cei lipsiți de apărare, însă aici fiecare e chemat să judece de unul singur, de la caz la caz. Gandhi atrage atenția spunând că violența este mereu ilicită și doar nonviolența este licită în orice împrejurare, în interiorul sau în exteriorul omului. Mai mult decât atât, nonviolența este mereu superioară violenței, iar iertarea este mult mai virilă decât pedeapsa.

Are nonviolența vreun rol în societatea contemporană? În secolul al XX-lea au avut loc aproximativ 325 de revoluții politice, sociale, culturale etc., dintre care circa o sută au fost nonviolente și au avut câștig de cauză în proporție de 53%, pe când dintre cele violente au reușit doar 26%. Printre schimbările nonviolente din secolul trecut a fost și căderea regimurilor comuniste din Europa de Est în 1989. Papa Ioan Paul al II-lea spune că a fost vorba despre o luptă pacifică, nonviolentă, dusă doar cu armele adevărului și ale dreptății¹⁰. Pacea justă care se obține prin nonviolența interioară a celor puternici are un caracter pluralist, pentru că nu distruge, nu nivelează, nu absoarbe, ci favorizează armonia diferențelor legitime.

Obiecția de conștiință

A treia treaptă este obiecția de conștiință. Obiectorii de conștiință care se opun războiului se manifestă public în forme personale sau colective, în cadrul unor manifestații pacifice organizate la nivel sindical, politic, religios sau cultural. Obiecția de conștiință se întâlnește și la persoanele care refuză să presteze serviciul militar obligatoriu conform legii susținând că se află într-o imposibilitate morală de a accepta folosirea violenței, în special a violenței armate. Justificarea nu este întotdeauna bazată pe conștiință, pentru că unii afirmă că au motive de natură religioasă, filosofică sau politică. Merită subliniat că în a doua jumătate a secolului al XX-lea mai multe state europene, printre care și România, au introdus în legislația proprie dreptul de a refuza înrolarea în armată și portul armelor. Începând cu anul 2000, obiecția de conștiință este un drept recunoscut de Comisia ONU pentru Drepturile omului.

Obiecția de conștiință în privința violenței armate marchează o etapă nouă în istoria lumii, și anume trecerea de la „arta” războiului, ca instrument de soluționare a conflictelor între popoare sau națiuni, la „arta” păcii. Giorgio La Pira considera obiecția de conștiință ca semn profetic al timpurilor de pe urmă când pacea va domni pe pământ, cum spune profetul Isaia. Obiecția de conștiință este ca o rază de lumină ce subliniază sensul istoriei, care este pacea universală și unitatea în solidaritate a popoarelor¹¹. Obiectorii de conștiință care resping violența armată și forța letală nu fac retorică pacifistă, nu adoptă poziții de neutralitate, nu sunt sclavii viziunilor idealiste despre viitorul lumii, ci dau dovadă de realism sever în raport cu vremurile în care trăim și prevestesc timpurile care vor veni.

Dialogul dintre generații

A patra treaptă este dialogul dintre generații. Se constată la nivel mondial diverse forme de rupturi între tinerele generații și societatea oamenilor maturi și a persoanelor în vârstă. Ar fi necesară o nouă paradigmă culturală care să includă cultura păcii pornind de la refacerea legăturii dintre generațiile de vârstă¹².

Este nevoie să se propună tinerilor stiluri de viață și o cultură inspirată din solidaritatea și respectarea aproapelui. Persoanele mature sunt invitate să dea un exemplu bun în ceea ce privește respectul reciproc, modalitățile de a descoperi adevărul din celelalte ființe umane. Sunt necesare lecții de conviețuire pașnică în diversitate etnică, culturală, religioasă.

Dialogul poate avea loc dacă partenerii au încredere unul în celălalt și dacă există ascultare reciprocă. Dialogul nu este conversație între surzi, ci schimb de păreri, acorduri și dezacorduri, drum împreună. În societățile contemporane trebuie recuperată încrederea reciprocă. Bătrânii trăiesc în solitudine și, de aceea, au tendința de a se închide în sine. Unii trec prin momente de criză, își pierd încrederea în ei înșiși și speranța în viitorul imediat. A contribuit la această stare de lucruri atât dezvoltarea tehnologică, cât și cea economică, care au creat o ruptură între oameni și generațiile de vârstă. Persoanele în vârstă sunt marginalizate. Trimiterea bătrânilor la azil, pentru că nu mai sunt utili familiei și societății, este o soluție păguboasă. Nu discutăm aici cazurile grave de boală sau de sărăcie relațională când un bătrân nu mai are pe nimeni care să-l îngrijească. Tinerii au nevoie de experiența de viață a persoanelor în vârstă, de înțelepciunea și spiritualitatea lor, iar bătrânii au nevoie de ajutorul, de căldura sufletească și de imaginația tinerilor.

Pacea stabilă se poate construi pe dialogul dintre custozii memoriei, adică persoanele în vârstă, și tinerii care actualizează sensul istoriei. Dacă acest dialog se realizează, atunci se vede disponibilitatea fiecăruia de a-i face loc celuilalt, de a învăța unii de la alții. Tinerii trebuie să fie siguri că, fără rădăcini, copacii nici nu cresc, nici nu rodesc.

Educația în cultura păcii

A cincea treaptă este reprezentată de educație. Din acest punct de vedere constatăm că există o criză educațională la nivel global. Observăm o accentuare a interesului pentru științele exacte și economice și o diminuare a preocupărilor pentru științele umaniste sau cele spirituale. De aceea, din cei trei C pe care îi postulează educația inte-

grală, adică competențe, calificări și caracter, ultimul C, adică problema caracterului este tratată superficial, ignorată sau eliminată. Criza se vede și din faptul că bugetul pentru formarea tinerelor generații peste tot în lume a scăzut în timp ce cheltuielile militare au crescut. Potrivit unui raport făcut de „Stockholm International Peace Research Institute”, în 2022, s-au cheltuit 2240 de miliarde de dolari pentru înarmare, ceea ce înseamnă o creștere de 3,7% la nivel mondial a cheltuielilor militare¹³. Este vorba despre al optulea an consecutiv în care se înregistrează o creștere globală a cheltuielilor pentru înarmare. Pe primul loc se află S.U.A., urmează China și Rusia. Europa a înregistrat creșterea cea mai consistentă din ultimii 30 de ani, cu 13% mai mult decât în 2021. România este unul dintre puținele cazuri de reducere a cheltuielilor, cu 2,6% mai puțin decât în 2021, adică 1,7% din PIB.

Însă, cât privește bugetul pentru educație în România în anul 2022 s-a atins un maxim istoric, adică 3,11% din PIB (8,22 miliarde de euro), însă, procentual, comparativ cu 2019–2021, asistăm la o scădere a cheltuielilor pentru educație.

Reducerea bugetului pentru educație este justificată prin faptul că avem de-a face cu o „cheltuială”, nu o „investiție”. Dar educația este baza unei societăți unite, civile, capabile să genereze speranță, bogăție și bucurie de a fi. Se impune o schimbare de direcție, adică ar trebui reduse cheltuielile militare și mărite cele destinate educației.

Forța dreptului

A șasea treaptă este constituită din credința că victoria dreptului e garanția respectării demnității omului. Dacă privim la atrocitățile care au loc în timpul războaielor – distrugeri materiale, religioase și culturale, vandalizarea resurselor agricole și industriale, deportări forțate de copii sau adulți, umilințele prizonierilor de război, execuții capitale fără judecată etc. – nu putem decât să ne îngrozim de disprețul cu care este tratat omul. Ioan Paul al II-lea spune că „războiul este în sine irațional și (...) principiul etic al

soluționării pacifice a conflictelor este singura cale demnă de om”¹⁴.

În conflictele militare dintre state și popoare asistăm la o încălcare gravă a drepturilor popoarelor și persoanelor, de aceea nu vom avea pace câtă vreme nu vor fi respectate drepturile tuturor popoarelor, în special ale celor mai vulnerabile. Garanția păcii nu este dreptul la forță, ci forța dreptului, în cazul de față, a dreptului internațional care se bazează pe principiul respectării egalității dintre state, a dreptului lor la autodeterminare și a colaborării libere, în vederea binelui comun al omenirii¹⁵. Acest spirit al respectării egalității dintre popoare se află la baza Organizației Națiunilor Unite, care s-a născut după Al Doilea Război Mondial ca instrument de dialog și de pace¹⁶. Chiar dacă astăzi se discută despre o posibilă transformare sau înlocuire a acestei Organizații, spiritul ei pacificator ar trebui să rămână, pentru a asigura condițiile de posibilitate ca dreptul să aibă prioritate în raport cu forța brută și letală.

Să nu uităm!

A șaptea treaptă este memoria evenimentelor, însă nu doar a celor fericite, ci și celor nefericite. Neîndoind, arhitectura păcii presupune recursul la memorie. Avem datoria să nu uităm de victimele și de suferințele pe care le-au lăsat războaiele în viețile supraviețuitorilor. Suntem chemați să învățăm lecția trecutului pentru a nu repeta greșelile care au făcut ca omenirea să cadă în abisul neomeniei. De exemplu, lecția celui de Al Doilea Război Mondial în care au murit 50 de milioane de oameni în șase ani de conflicte teribile este sintetizată de Papa Ioan Paul al II-lea astfel: „Se știe din experiență că separarea arbitrară a națiunilor, deportarea forțată a popoarelor, înarmarea fără măsură, folosirea necontrolată de arme sofisticate, încălcarea drepturilor fundamentale ale persoanelor și popoarelor, încălcarea regulilor de comportament internațional, impunerea de ideologii totalitare, nu fac altceva decât să ducă la distrugerea omenirii”¹⁷.

În trecut Europa a exportat multe războaie, însă acum misiunea ei este să devină „făcătoare de pace”. Papa Ioan Paul al II-lea spune că, astăzi,

toți se uită la Europa, unii o critică, alții o apreciază, dar toți sunt conștienți că are mereu ceva de spus. Și ce-ar avea de spus, astăzi? Ținând cont de statisticile de mai sus Europa îndeamnă la război. „Horribile dictu!” În spatele fiecărei politici se ascunde o teologie sau o metafizică (Juan Donoso Cortés, 1809–1853). Cu siguranță, în spatele politicii europene de astăzi nu găsim metafizica păcii. Unde s-ar putea găsi? Credem că este în conștiințele oamenilor care fac parte din Europa creștină; ei supraviețuiesc în comunități mici și se raportează la supranatural, la transcendență și consideră pacea ca darul cel mai mare pe care Dumnezeu îl face oamenilor. *Europa christiana* este pacificatoare, de aceea consideră pacea drept valoarea cea mai importantă dintre toate valorile sociale, se roagă să primească pacea și o dăruiește altora. „Dăruieți-vă pacea!”, se spune la finalul liturghiei în rit latin. Însă nu poți să dăruiești ceea ce nu ai. Latinii au avut dreptate când au afirmat că *opus iustitiae pax* („pacea este lucrarea dreptății”). Asumându-și această lecție de viață socială, europenii cu rădăcini culturale iudeo-greco-latine susțin nu dreptul la forță, ci forța dreptului.

Concluzie

Între pace și război, oamenii care nu și-au pierdut uzul rațiunii aleg pacea. Însă pacea poate fi obținută în două feluri, ca dar sau ca virtute umană. Dacă pacea este un dar, atunci putem vorbi despre metafizica sau teologia păcii. Dacă pacea este o virtute umană, atunci vorbim despre arhitectura păcii sau educația pentru pace. Pentru o pace durabilă suntem chemați să fim deschiși spre ambele feluri de abordare a pacificării ființelor personale și a societăților umane.

Închei, spunând încă o dată: *Si vis pacem para pacem! – Dacă vrei pacea, pregătește pacea!*

Note

¹ Cf. Alberto Chiara, „Giornata Mondiale della Pace, oltre 50 anni di coraggio e profezia”, in *Famiglia cristiana*, 17 dicembre 2020. <https://www.famigliacristiana.it/articolo/giornata-mondiale-della-pace-50-anni-di-coraggio-e-profezia.aspx>

-
- ² Uppsala Conflict Data Program, in: <https://ucdp.uu.se>
- ³ Augustin, *De civitate Dei*, XIX, 13, 1.
- ⁴ Augustin, *Enarrat. In ps.* 84, 10.
- ⁵ Augustin, *De sermone Domini in monte I*, 9.
- ⁶ Cf. Toma de Aquino, *Summa theologiae* II–II, q. 29, a. 2, ad 3.
- ⁷ Martin Buber, *Drumul omului după învățătura hasidică*, trad. Ovidiu-Ionuț Hușanu, Sapientia, Iași 2017, 36.
- ⁸ *Ibidem*, 39.
- ⁹ Cf. Romain Rolland, *Mahatma Gandhi. O viață legendară* (trad. Gabriel Avram), Editura Herald, București 2017, 152–165.
- ¹⁰ Cf. Jean Paul II, *Lettre encyclique Centesimus annus*, 1991, no. 23, in: https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/fr/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_01051991_centesimus-annus.html
- ¹¹ Giorgio La Pira, *La costruzione della pace*, University Press of Florence, Firenze 2023, 368–369.
- ¹² Papa Francisc, *Dialogo fra generazioni, educazione e lavoro: strumenti per edificare una pace duratura*, nr. 2. *Messaggio per la LV Giornata Mondiale della Pace 2022*. <https://www.vatican.va/content/francesco/it/messaggi/peace/documents/20211208-messaggio-55giornata-mondiale-pace2022.html>
- ¹³ Cf. <https://www.sipri.org>
- ¹⁴ Giovanni Paolo II, *Lettera apostolica in occasione del 50 anniversario dell'inizio della II Guerra Mondiale*, 27 agosto 1989, nr. 8. https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/it/apost_letters/1989/documents/hf_jp-ii_apl_19890827_anniv-beginning-ii-world-war.html
- ¹⁵ Cf. *Ibidem*.
- ¹⁶ Cf. *Ibidem*.
- ¹⁷ Cf. *Ibidem*, nr. 2.